

1465-1466 YILLARINDA ANADOLU'DAN GEÇEN RUS TÜCCAR VASİLİY VE SEYAHATNAMESİ (TERCÜME- TAHLİL)

 Alihan BÜYÜKÇOLAK^a

Öz

Rus tarihinde en uzun süre hüküm süren Büyük Knez III. İvan, Rus siyasi birliğini gerçekleştirmesinin yanında, ardılları tarafından takip edilecek devlet politikalarının da mimarıdır. Babası ile ortak hükümdarlık yaptığı yıllar da hesaba katıldığında büyük bir kısmında hüküm sürdüğü XV. asır ise, Moskova Rusya'sının ciddi siyasal ve kültürel dönüşümler tecrübe ettiği bir dönemdir ve aynı zamanda ruhban sınıfına mensup olmayan bir bürokrasi kadrosunun da oluşmaya başladığı kurumsallaşma sürecidir. III. İvan'ın konjoktürel yaklaşımlara sahip bir dış politika takip etmesi, çeşitli istihbarat ağlarının varlığına işaret etmektedir. Ruhban sınıfına mensup kişilerin seyahatleri, bu istihbarat ağlarının meydana getirilmesinde XII. asırdan itibaren eski bir gelenek olarak uygulanırken, XV. asırda artık tüccarların da yolculukları esnasındaki gözlemlerine dair belirli bir formatı ve üslubu takip eden metinler kaleme aldıkları görülmektedir. "Üç Denizin Ötesine Seyahat" adıyla neşredilen Tüccar Afanasiy Nikitin'in seyahat notları, her ne kadar şahsi bir gayretin mahsulü olsa da Rus tüccarlarının, bürokratları ile yakın ilişkileri olduğunu ve tüccar seyahatnamelerinin ruhban seyahatlerine göre çok daha geniş yelpazede bilgiler içerdiğini göstermektedir. Bu eserin günümüze ulaşmasında şüphesiz en büyük rolü olan Vasiliy Mamırev ise, III. İvan'ın en nüfuzlu dyağı idi. Yeğeni Danil Kiprianoviç Mamırev ile henüz devlet kurumlarının görev paylaşımının net bir şekilde ayrılmamış olduğu dönemde devletin iç ve dış meselelerinde en parlak siyasi kariyere sahip dyakların başında gelmektedirler. Rus tarih yazımında kimliği çeşitli tartışmalara konu olan Vasiliy Mamırev, 1471'de dyak olarak atanmasından sonra 8 ay kadar büyük knezliğin naipliğini yaptığı 1480 yılına dek siyasi kariyerinde hızla yükselirken, Rus yazı kültüründe de nadide eserlerin meydana çıkmasında belirgin bir rol üstlenmiştir. Sıradan bir dyak için siyasi kariyerindeki bu başarı, ancak devrin siyasi eliti nazarında güvenilir bir kişi olmasıyla açıklanabilir. Bu güvenin kaynağını, entelektüel birikime ve/veya dini bir imtiyaza sahip olmasıyla açıklamak yerinde olacaktır. Yaptığımız bu çalışma ve çeviri, Osmanlı-Memlûk mücadelesine denk gelen bir dönemde Anadolu'da olağandışı bir güzergah üzerinden Memlûk Sultanlığına seyahat eden bir Rus misyonunu konu etmekte, Vasiliy Mamırev'in kimliğine dair süren tartışmalara da bir katkı sunma amacı taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Rusya tarihi, Seyahatname, Vasiliy Mamırev, III. İvan, istihbarat ağı, Rus-Memlûk ilişkileri, Doğu kiliseleri.



^a Lisans öğrencisi, St. Petersburg Devlet Üniversitesi, Tarih Enstitüsü, St. Petersburg/Rusya, alihan.buyukcolak@gmail.com

RUSSIAN MERCHANT VASILIIY, WHO PASSED THROUGH ANATOLIA IN 1465-1466 AND HIS TRAVEL (TRANSLATION AND ANALYSIS)

Abstract

Alongside realizing Russian political unification, Ivan the Great whose reign was one of the longest in Russian history, is the architect of state policies which followed by his successors. 15th century during which he ruled more than 40 years, was a period that Muscovy had serious political and cultural transformations. These transformations were followed by an institutionalization process during which archetype of professional bureaucracy staffs began to appear. Ivan the Great's conjunctural approach based foreign policy indicates the existence of various intelligence networks. In XII century the journeys of people who were the members of the clergy class, were maintained as a tradition in order to establish those intelligence networks. In XV century merchants started to write their views in a certain format and wording during their journeys. Despite being the fruit of personal effort, Merchant Afanasiy Nikitin's travel notes published under the name "Travel Beyond the Three Seas" show that Russian merchants had close interaction with bureaucrats and their travel notes contain wider information compared to clergy's. Vasiliy Mamirev, who took the greatest initiative for this manuscript to reach the present day, was the most influential diac of Ivan the Great. With his nephew Diac Danil Kiprianovich Mamirev, they were among the most prominent diacs with their bright political careers in the internal and foreign affairs of the state in the period that state institutions yet had not been clearly separated. Vasiliy Mamirev, whose identity has been the subject of various debates in Russian historiography has played a distinct role in the emergence of rare works in Russian writing culture. After his appointment as a diac of Grand Prince in 1471, rapidly rose in his political career until 1480 when he became the regent of the great principality for 8 months. For an ordinary diac, this unique success in his political career can only be explained by being a reliable person in the eyes of the political elite of the era. It would be appropriate to explain the source of this trust with his intellectual profundity and/or religious privilege. This study and translations done by us tackle the Russian mission travelling to the Mamluk Sultanate and taking an unusual route in Anatolia in the period of Ottoman-Mamluk struggle, and aim to contribute to the ongoing debates on the identity of Vasiliy Mamirev.

Keywords: History of Russia, Travel book, Vasiliy Mamirev, Ivan the Great, intelligence cycle, russian-mamluk relations, eastern churches.



ПУТЕШЕСТВИЕ РУССКОГО КУПЦА ВАСИЛИЯ ("ХОЖЕНИЕ ГОСТЯ ВАСИЛИЯ") ЧЕРЕЗ АНАТОЛИЮ В 1465-1466 ГГ.: ПЕРЕВОД И АНАЛИЗ

Аннотация

Данное исследование посвящено анализу "хождения" русской миссии в Мамлюкский султанат через Малую Азию в 1465-1466 гг., и представляет собой попытку внести вклад в продолжающиеся споры о личности Василия Мамырева. Во второй половине XV в. в период правления Ивана III Великого происходит объединение русских земель и рождение собственно Русского государства. В Московии были осуществлены серьезные политические и культурные преобразования, за которыми последовало формирование профессионального бюрократического аппарата. Внешняя политика

Ивана Великого, основанная на использовании сложившегося международного положения, указывает на существование различных разведывательных сетей. С XII века традиционной формой сбора сведений были путешествия представителей духовенства. В XV веке записывать свои наблюдения в определенном формате начали купцы, которые находились в тесном взаимодействии с чиновниками. Эти путевые заметки, несмотря на то что являлись плодом личных усилий, содержали более широкую информацию по сравнению с записями духовенства. Благодаря в немалой степени Василию Мамыреву рукопись “Хождения гостя Василия” дошла до наших дней. Он был самым влиятельным дьяком Ивана Великого. Вместе со своим племянником дьяком Данилом Киприановичем Мамыревым они сделали яркую политическую карьеру в период, когда государственные институты еще не были четко разделены. Василий Мамырев сыграл особую роль в появлении редкостных произведений русской письменной культуры. После назначения дьяком в 1471 году он уже в 1480 году стал на 8 месяцев регентом Великого княжества Московского. Для обычного дьяка это было уникальной политической карьерой, что можно объяснить только тем, что он был надежным человеком в глазах политической элиты той эпохи. Причину такого доверия можно объяснить интеллектуальностью дьяка и / или религиозными привилегиями. Запись путешествия русской миссии в 1465–1466 гг., написанная неким гостем Василием, содержит не только ценные сведения, но и позволяет объяснить быстроту карьерного роста будущего дьяка Василия Мамырева.

Ключевые слова: История России, хождение, Василий Мамырев, Иван Великий, разведывательная сеть, русско-мамлюкские отношения, восточные церкви.



Giriş

Ortaçağ Rus toplumunda görülen dış dünya ile iletişim kurma teşebbüslerini, sebepleri ve sonuçları itibariyle birbirlerinden farklı mahiyetlere sahip üç aşama üzerinden okumak gerekmektedir. İlki, “Vareglерden Greklere giden” su yolunun iktisadi etkisi, Hazar Kağanlığı'nın zayıflaması ve ardından dağılmasının yarattığı siyasi tesir ile Bizans İmparatorluğu'nun nüfuzuna girdikleri ve bu süreçte Ortodoksluğu benimseyerek Kiev merkezli bir siyasi teşkilatlanma dönemidir. Bunu, Bizans ile etkileşimde olmanın getirdiği kazanımları zedeleyen, gerek Rus toplumunun gerekse de Rus devletinin gelişimi üzerinde derin izler bırakan Moğol egemenliğinin, tüm Rusya'ya yayılmasını takiben, XIII. yüzyılın ikinci yarısında, Güneybatı Rusya knezlerinin inisiyatifinde Batı ile askeri ve diplomatik anlaşmalar tesis etme girişimlerinin söz konusu olduğu kısa ve nihayetinde sonuçsuz kalan bir süreç takip eder.¹

Yaklaşık iki buçuk asır süren Moğol hâkimiyeti sürecinde dış dünya ile ilişkilerden soyutlanan Rus toplumu XV. yüzyılda, Tatar hanlıklarının nüfuzlarını yitirmeleri sonrasında Moskova merkezli müstakil bir siyasi teşkilat ile yeniden dış dünyayla ticari, siyasi ve dini ilişkiler tesis etmeye başladı. XV. yüzyıl boyunca, bilhassa 1439 yılındaki Ferraro-Floransa Konsili'nden sonra İtalyan şehirlerinin ve kültürünün Moskova

¹ Galiçya Knezi Daniil Romanoviç'in Moğollara karşı, Katolik dünyası ile kurmaya çalıştığı ilişkilerin tahlili için bkz. A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)* (Ankara: TTK, 2015), 217-219.

Devleti'nde büyük bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. "Avraam Suzdalskiy'nin Seyahati"², "Floransa Konsili'ne Seyahat"³ ve "Roma'ya dair bir kayıt"⁴ metinleri, Kiev ve Tüm Rusya Metropoliti İsidorov başkanlığındaki bir Rus heyetin, İtalyan şehirlerine yaptıkları ziyaret neticesinde oluşturulmuşlardır. Rönesans şehirleri hakkında Rus yazınındaki bu ilk eserlerin yanında 1456'da Roma'da meskûn bir Rus din adamı Feofil Dederkin tarafından Moskova'ya gönderilen bir mektup⁵, Orta ve Güney İtalya'yı vuran bir deprem hakkında Moskova Büyük Knezi Kör Vasiliy'i bilgilendirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Böyle bir mektubun yazılışı, bir manada İtalya'ya dair bilgilerin Büyük Knez tarafından muteber karşılandığı şeklinde yorumlanabilir. Tatyana Aleksandrovna Matasova, Rusya coğrafyasını konu edinen ilk Rönesans dönemi eserinin 1450'li yıllarda İtalyan Dük Françesko Sforza'ya sunulmak üzere hazırlandığından hareketle bu alanın karşılıklı olduğu kanaatindedir.⁶ Rus-İtalyan ilişkilerinde bu karşılıklı ilginin, 1439'daki konsilden, III. İvan'ın, İtalyan şehirlerinde yetişmiş Zoe ile akdettiği 1472'deki nikâha kadarki süreçte önemli bir etkiye sahip olduğunu, fakat başat etkinin Türk tehlikesine karşı ortak bir siyaset programından kaynak bulunduğunu beyan eder.⁷

Moskova Devleti'nin yükselişi ve Moğol egemenliğinin gücünü yitirmesi, Rusların dış dünya ile olan ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Yine XV. yüzyılda Konstantinopolis'in 1453'te Türkler tarafından fethedilmesiyle başlayan süreç ise bu dışa açılım programının istikametinde tayin edici bir rol oynamıştır. Zira Konstantinopolis'in fethi öncesinde Rusya'dan Batı'ya, bilhassa Papalığa dini ve aynı zamanda siyasi misyonlara sahip seyahatler yapılırken, fetih sonrasında Doğu Kiliselerine ve ülkelerine yapılan seyahatlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, Konstantinopolis'in düşüşüyle birlikte Rus kimliğinde, Moskova'nın dış politikasında ve dış dünyaya gösterdikleri alakada bir değişimin yaşandığına işaret etmektedir. Bu minvalde, Türk fetihlerine karşı Papa V. Nicolaus'un ortak bir Hristiyan birliği planının başarısızlığa uğramasının ardından Moskova Devleti'nin, koloni arayışına Batılı devletlerle eş zamanlı olarak lakin doğu istikametinde giriştiğinin iddiasında bulunan bir araştırma dikkate değerdir.⁸ Lakin Doğu halklarına ve ülkelerine dair veriler içeren çeviri yahut telif eserlerin Rus yazı kültüründe III. İvan döneminde başlamasının yazar tarafından farklı yorumlandığını söylemek yanlış olmaz. Zira bir başka araştırma, III. İvan döneminde dönem Rusçasına tercüme edilen coğrafya içerikli eserleri, İtalyanlarla kurulan temastan sonra fark edilen, Rusların dış dünyaya dair bilgi eksikliğinin giderilmek istenmesiyle açıklamaktadır.⁹ Dış dünyadan soyutlanmışlığın bir sonucu olarak XV. yüzyıl Rus toplumunda, kutsal kitaplarda zikredilen yerlerin dahi yeterli düzeyde bilinmemesi

² N.İ. Prokofyef, *Kniga hojeniy Zapiski russkih puteşestvennikov XI-XV vekov* (Moskva: Sovetskaya Rossiya, 1984), 152-162.

³ N.İ. Prokofyef, *Kniga hojeniy Zapiski russkih puteşestvennikov*, 137-152.

⁴ N.A. Kazakova, "Zametka o Rime", *Biblioteka literaturı Drevney Rusi RAN İRLİ*, Tom 6, red. Lihaçev D. S. Dimitriyev, L. A. Alekseyev, A.A. Ponirko N. V. (Sankt-Peterburg: Nauka, 2020), 488-490.

⁵ T.A. Matasova, "Skladıvananiye italyanskogo napravleniya politiki moskovskih knyazey v XV v", *Vestnik Moskovskogo Universiteta Seriya 8 № 1* (2010): 30.

⁶ T.A. Matasova, "Skladıvananiye italyanskogo napravleniya politiki", 31.

⁷ T.A. Matasova, "Skladıvananiye italyanskogo napravleniya politiki", 31.

⁸ T. V. Çernikova "Moskovskoye gosudarstvo v yevropeyskom geopolitiçeskom prostranstve v seredine XV-naçale XVI vv.", *Vestnik MGİMO-Universiteta 4/13* (2010): 73-75.

⁹ T.A. Matasova, "Skladıvananiye italyanskogo napravleniya politiki", 31-32.

sebebiyle bu bilgi açıklığı ilk olarak Ortadoğu'ya gönderilen misyonlarla giderilmeye çalışılmıştır.¹⁰ Bunlarla beraber 1450'li yılların başlarında, yoğunlukla Akdeniz'in doğusunun antik dönem tarihini içeren "Letopisets Yelinskiy i Rimskiy" adlı kronik, efsanevi anlatılardan arındırıldıktan sonra eklemeler ile ikinci kez kaleme alınmıştır.¹¹ Yine aynı şekilde, Jül Sezar döneminde Pomponius Mela tarafından coğrafya üzerine kaleme alınan eser, İtalya'da 1471'de tercüme edildikten kısa bir süre sonra dönemin Rusçasına aktarılırken Kuzey Afrika, bazı Grek adaları ve Ortadoğu ülkelerine dair verilerden oluşan bir seçkiye uğramıştır.¹²

1453 sonrası Rus toplumunda ve Moskova'nın siyasi tercihlerinde bir değişimin meydana geldiğini gösteren kaynaklardan birini de Vasiliy adlı bir Rus'un, 1465-1466 yıllarında Anadolu'dan geçerek Kahire'ye dek karadan yapılan bir seyahate dair aldığı notlar teşkil etmektedir. XV. yüzyılda III. İvan (1462-1505) dönemi itibarıyla Moskova Rusyası'nda Ortadoğu'ya yapılan seyahatlerin yoğunlaştığı görülürken, bu seyahatlerde siyasi, dini ve istihbarî üç hedefi olan yeni bir dış politika programının etkili olduğu görülmektedir. Doğu ülkeleri ve kiliseleriyle yakın ilişkilerin tesisini önceleyen bu doğucu politikanın ortaya çıkmasında Konstantinopolis'in 1453'te Türkler tarafından fethi pek tabii ki bir etken olsa da asıl kaynağı, fethin sonuçları arasında aramak gerekmektedir. Bunlardan biri, Rus kilisesinin XIV. asrın ikinci yarısından beridir.¹³ Konstantinopolis Patrikliği ile mücadelesini verdiği Rus Kilisesi'nin başına Rus kökenli ve kendi teşkilatlarının içerisinde bir metropolitin atanması meselesiyle alakalıdır. 1461'de Metropolit İona'nın vefatını iyi bir fırsat olarak değerlendiren Moskova Büyük Knezi, merhum metropolitin vasiyeti üzerine yerine Rostov ve Yaroslavl Piskoposu Feodosiy'i getirmesiyle Rus Kilisesi'nin fiilen otosefalliğini ilan etmekle beraber Tüm Rusya Metropoliti sanı ile önceden Kiev'de bulunan metropolitlik makamını da Moskova'ya taşımıştır. Bu hizipçi hareketin ana argümanlarından birisi de yine Konstantinopolis'in Türklerce fethinin bir sonucu olan, Doğu kiliselerinin içerisinde buldukları ahval ve şeraittir. 1453 itibarıyla Rus Kilisesi haricindeki tüm Doğu Kiliseleri farklı bir dine tabii siyasi kurumun hükmü altında bulunuyorlardı. Pek tabii ki bu vaziyet, Doğu Kiliselerinin iktisadi kaynaklarını da yıpratana bir mahiyete sahipti. XV. yüzyılın ikinci yarısındaki "doğucu" politikanın kaynağı, bu zikrolunan iki başlığın uzağında olmasa gerektir. Rus Kilisesi'ni içine sürüklediği bu hizipçi hareketi meşrulaştıracak ilişkiler arayışına giren III. İvan'ın "sadaka dağıtmak" suretiyle, kronikler tetkik edildiğinde, amacına ulaştığı görülmektedir. Bu minvalde, Vasiliy'nin seyahatinden bir sene öncesine tekabül eden 1464 yılına dair bir kronikteki şu ifadeler, seyahatin amacını da aşikâr kılmaktadır: "(...) *Kudüslü İosif'in atanmasına dair. Yine o senenin kışı, 4 Mart'ta Metropolit Feodosiy, Kudüs Patriği'nin kardeşi olan İosif adında bir Kudüslüyü, Kesariya Filipova Metropoliti olarak*

¹⁰ 1462'de gerçekleştirilen bir seyahatin notları, Mısır'ın ve Sina Tepelerinin Rus yazınındaki ilk tasvirlerini içermektedir. Bkz. N.İ. Prokofyef, *Kniga hojeniy Zapiski russkih puteşestvennikov*, 414-415.

¹¹ T.A. Matasova, "Drevnerusskiy perevod pervoy knigi "geografii" Pomponiya Meli: istoričeskiy kontekst, perspektivi izdaniya i izučeniya", *Rus', Rossiya: Srednevekovye i Novoye Vremya. Tryet'i çteniya pamyati akademika PAN L. V. Milova*. (Moskva: 2013), 118.

¹² T.A. Matasova, "Drevnerusskiy perevod pervoy knigi "geografii" Pomponiya Meli", 117-118.

¹³ G.M. Prohorov, *Povest o Mityaye Rus' i Vizantiya v epohu Kulikovskoy Bitvy* (Leningrad: Akademiya Nauk SSSR, 1978), 1.

atadı. Onun Patrik olan kardeşi ise Mısır Sultanı tarafından kendilerine yapılan zorbalık sebebiyle Moskova'ya sadaka almak için yola çıkmıştı fakat (Moskova'ya) varamadan Keefe'de vefat etti. (Artık) makamına geçmeyi isteyen İosif ise burada, bizim Metropolitimiz ve Rus yurdunun piskoposları tarafından atandıktan sonra geri döndü. Yurduna varana dek pek çok sadaka topladı. (...)"¹⁴ Bu ifadedeki Mısır Sultanı'nın yaptığı zorbalığı ise aynı yıl Metropolit Feodosiy'nin, Rus Kilisesi'nin otosefalliğinin manifestosu mahiyetinde değerlendirilebilecek, başta Pskovlulara ve Novgorodlulara olmak üzere, Rusya'daki tüm Ortodokslara yaptığı çağrı¹⁵ daha detaylı bir şekilde izah etmektedir. Bu çağrının metninde "Kudüs'te büyük bir deprem olduğu, Kutsal Kabir (Diriliş) Kilisesi'nin kubbesinin yıkıldığı, bu durumdan istifade Mısır Sultanı'nın kiliseyi tamamen yıkmak ve yerine cami inşa etmek istediği, bunu engellemek için Patrik İoakim'in kilisenin toprağını satın alacağını söylemek durumunda kaldığı, Sultan'ın ise 10.000 Venedik Altın'ı istediği fakat sonra 6.500 adet Venedik Altınına razı olduğu" anlatıldıktan sonra "Kudüs, Konstantinopolis şehirleri, Sırp, Bulgar ve Trabzon yurtları bugün kafirlerin yalan dinlerinin karanlığı altında oldukları için yardım edemezler iken hak dinin Knez Vladimir'den beridir Rus topraklarını güneş gibi aydınlattığı zira bu topraklarda daima Yaradan'ın rızasını kazanmak için hayırlar yapıldığı" hatırlatılır ve başta Büyük Knez III. İvan olmak üzere tüccarların hanımlarına dek Ortodoks olan herkesin bu büyük hayra katkı yapması istenir.¹⁶ Bir Venedik Altın Dukasının yaklaşık 3.5 gram ağırlığında olduğu göz önünde bulundurulduğunda burada 22.75 kilogramlık bir altın arayışı söz konusudur. Orta çağ şartlarında bir ruhbanın yani İosif'in tek başına yahut bir heyet ile Moskova'dan Kahire'ye dek yanlarında bulundurabilecekleri ziynetin miktarı, ihtiyaç duyulan meblağın oldukça altında kalıyor olmalıdır. 1464'te Metropolit'in Rus halkından yardım istemesi, gereken meblağın yahut bir kısmının bir araya getirilmesi için bir sürecin söz konusu olduğuna işaret eder. 1480 yılına dek Kudüs'ten Moskova'ya ikinci bir ziyaretin kaynaklara yansımadağı göz önünde bulundurulduğunda¹⁷ 1464 yılı kışında, Kutsal Kabir Kilisesi için Rusya'da toplanan altınlar, Kahire'ye bir Rus heyet vasıtasıyla gönderilmiş olmalıdır. XV. asırda Ortadoğu'ya yapılan seyahatler arasında Kahire'ye dek vardığını bildiğimiz bir diğer seyahatname Varsonofil'e aittir fakat bu seyahat 1462'de yapılmıştır.¹⁸ Metropolit Feodosiy'nin çağrısından sonra son durağı Kahire olan yalnızca bir seyahat bilinmektedir. O da başlangıç tarihi bu çağrının yaklaşık bir sene sonrasına tekabül eden, Vasiliy'nin notlarını tuttuğu seyahattir.

Vasiliy'nin notlarını tuttuğu seyahat, zikrettiğimiz bağlamdan dışarıya

¹⁴ «О поставлении Иосифа иерусалимлянина. Тое же зимы, марта 4 Феодосии митрополит поставил некоего иерусалимлянина, Иосифа именем, брата патриарха Иерусалимскаго, в митрополиты в Кесариа Филиповы; а и той брат его, патриарх, пошел был на Москву милостыня ради, понеже бо истома бе им от египетскаго салтана, и не дошед преставился в Кафе; и той Осиф восхоте быти на его место, и тако поставися zde от митрополита нашего и от епископ земля рускиа, поиде назад, много събрав милостыни, и не доиде своеа земля.» *Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey* T. VIII. 151.

¹⁵ "Poslaniye mitropolita Feodosiya Novgorodtsam i Pskoviçam o milostine na iskupleniye svyatogo Groba Gospodnya ot nevernih." Bkz. *Akti istoricheskiye, sobranniye i izdanniye Arheograficheskoyu Kommissiyeyu* T. 1. (1334-1598) (Sankt-Peterburg: Tipografiya ekspeditsii zagotveneniya gosudarsvennih bumag, 1841), 127-129.

¹⁶ *Akti istoricheskiye, sobranniye i izdanniye Arheograficheskoyu Kommissiyeyu*, 127-128.

¹⁷ H. Kapterev, "Snosheniya İerusalimskih Patriarhov с russkim pravitel'stvom s polovin'i XVI do kontsa XVIII stoletiya", *Pravoslavnyy Palestinskiy Sbornik* 15/1(43) (1895): 4-5.

¹⁸ N.İ. Prokofyef, *Kniga hojeniy Zapiski russkih puteşestvennikov*, 162-170.

çıkartıldığına dahi çağdaşı örneklerden ayrıca değerlendirilmesini gerektirecek hususiyetlere sahiptir. Metnin bu hususiyeti, içerik zenginlikleri farklılık gösterse de III. İvan döneminde takip edilen dışa açılım programının dini, siyasi ve istihbari başlıklarının üçünü de besleyen veriler barındırıyor olmasından ileri gelmektedir. Metinde, Anadolu'daki Hristiyan cemaatlerin vaziyetleri hakkında bilgiler aktarılırken, din adamlarının isimleriyle zikredilmesi aralarında bir iletişimin sağlandığına işaret etmektedir. Yolculuk sırasında karşılaştığı iktisadi değeri olan verileri paylaşan yazar, Göynük'te safran yetiştirildiği, Amasya-Turhal sınırında Yeşilirmak kenarında yer aldığı ifade edildiği Vorgoun adlı şehirde ise tuz çıkarıldığını ifade etmekte ve ziyaret ettiği şehirlerdeki pazar yerlerini ve kervansarayları zikretmektedir. Yalnızca Anadolu yerleşimlerine özgü olmak suretiyle, su kaynakları, demografi ve askeri unsurlara hususi bir dikkat gösterdiği anlaşılmaktadır. Bilhassa detaylı anlatımlara Türk şehirlerindeki askeri tahkimatların haricinde, ancak dini önemi haiz yerlerin tasvirleri sırasında yer verilmektedir. Yolculuk sırasında Kudüs'e ancak dönüş yolunda ve kısa bir süreliğine yapılan ziyaret, heyetin birincil amacının dini ibadet yahut dini bir misyon icra etmek olmadığını göstermektedir. Eser, XV. asrın ikinci yarısında Anadolu'daki siyasi ilişkilere dair yalnızca Dulkadirli Beyliği'ne dair veriler içermektedir. Bu veriler ise heyetin sekiz aylık yolculuğu boyunca Kahire'de niçin bir ay gibi uzun bir süre bulunduğunu açıklar mahiyettedir. Zira seyahatin gerçekleştirildiği tarihi aralık, Osmanlı İmparatorluğu ve Memluk Sultanlığı ilişkilerinin Dulkadirli Beyliğindeki hâkimiyet mücadelesi sebebiyle gerildiği bir döneme karşılık gelmektedir. Ekim 1465'te Dulkadirli Beyi Melik Arslan'ın cinayeti ile başlayan olaylar, Memluk Sultanı Hoşkadem'in de katıldığı yıl sonuna dek süren askeri eylemlerle devam etmiştir.¹⁹ Bu süreç zarfında Kahire'de bir ay kadar kalan Rus heyetin, görüşülmesi planlanan devlet idarecilerini beklemek durumunda kalmış olduğu anlaşılmaktadır.

Vasiliy'nin seyahatnamesindeki anlatı, 10 Eylül 1465'de Bursa'dan ayrılmalarıyla başladıktan sonra sırasıyla, Yenişehir, Göynük, Mudurnu, Bolu, Tosya, Osmancık, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Yıldızeli, Sivas, Dulkadirli'lere ait ismi zikredilmeyen bir şehir, Elbistan, Antep, Halep'e uğradıktan sonra Sarmin, Hama, Humus, Şam, Remle, Lod, Gazze ve Kahire'yi ziyaret ettiklerini, dönüş yolunda Kudüs'e girdiklerini, oradan da Halep'e ilerleyip Antakya, Adana, Beydili, Karaisalı, Ereğli, Konya, Akşehir, Karahisar, Kütahya, İnegöl üzerinden tekrar Bursa'ya 1466 yılı Nisan ayının son günlerinde döndüklerini aktarır. Ziyaret ettiği şehirlerin hususiyetlerini anlatırken, yazarın genel bir taslak kullanmadığı, coğrafi bir ayrıştırmaya başvurduğu görülür. Küçük Asya şehirlerinin demografik, fiziki ve özellikle de askeri hususiyetlerine ağırlık verirken, Mısır'da iktisat ve şehir hayatı, Filistin'de ise pek tabii ki dini meselelerin öncelik sahibi olduğu ayırt edilebilmektedir. Ziyaret edilen şehirlerde coğrafi sınıflandırmaya uğramayan tek konu, Hristiyan azınlıklar ve ibadethanelerinin vaziyetidir. Ortaçağ şartları göz önünde bulundurulduğunda ve yukarıda bir Moskova-Kahire yolculuğunun amacını tespit etmeye çalıştığımız kurgu dikkate alınmadığında, bu seyahatin üç farklı ihtimalden birisinin sonucu olduğu söylenebilir. 1. Bir tüccarın notları olabilir. Metnin ilk kaleme

¹⁹ Refet Yananç, *Dulkadir Beyliği* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 60-61.

alınmasından bir asır sonra kopya edilirken başlık düşülmesi sırasında Vasiliy'e "gost"²⁰ yani bir tüccar unvanı bahsedilmiştir. Fakat Vasiliy'nin "tüccarlığına" şüpheyle yaklaşmak gerektir. Zira Afanasiy Nikitin'in seyahati ile Vasiliy'nin seyahati hemen aynı dönemde gerçekleştirilmiş olmasına rağmen aralarında üslup ve içerik bakımından ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bunun haricinde Vasiliy'nin herhangi bir nesnenin ticaretini yaptığı da görülmemektedir. Metnin XVI. asırda kopya edilmesi sırasında, Vasiliy'nin "gost" olarak isnat edilmesinde bu unvanın zaman içerisinde tecrübe ettiği değişimi göz önünde bulundurmak gerekir.²¹ 2. Ruhbanların dini bir misyonla kutsal toprakları ziyaretleri esnasında kaleme alınması ihtimali de Doğu Kiliseleri için herhangi bir dini önemi olmayan Kahire'nin ziyaret edilmiş olması ve Kudüs'e, dönüş yolunda uğranması sebebiyle kuvvetli değildir. Ayrıca eseri ilk kez neşreden Arhimandrit Leonid de yazarın üslubunun bir ruhbanına ait olamayacağını ifade etmiştir. 3. Bu durumda seyahatin, XIII. asırda dindaşlığın yanında bir manada jeopolitiğin de etkili olduğu Altınorda-Memlûk ilişkilerini hatırlatan, siyasi ve diplomatik bir gayesi olduğu ileri sürülebilir. Fakat Moskova Devleti'nin Memlûk Sultanlığı ile ne bir dindaşlığı ne de Bizans'ın yerini alan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir çıkar ortaklığı, en azından XV. asır için söz konusu değildir. XV. asırda Karadeniz'in dahi kuzeyinde bulunan bir devletin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ile ilişkilerinin ancak hümanist yahut dini bir arka plana sahip olması beklenebilir. Tetkik edilen Rus kaynakları ise bu ilgi ve alanın ikincisi lehine olduğunu gözler önüne sermektedir.

Seyahatin amacının tespit ve notlarının içeriğinin tahlilinden sonra yazarının kim ve ne amaçla bunları yazdığı, özel bir ilgi ve dikkatle cevaplanması gereken soruları teşkil etmektedir. Bu minvalde sorgulanması gereken ilk mesele, bu seyahatin daha hızlı ve alışıldık bir deniz yolu varken farklı güzergahlar üzerinden hem gidişte hem de dönüşte niçin bilhassa kara yolunu tercih ettiğidir. Bu tercihin sorgulanmasının en temel dayanağını, Semavi Eyice'nin, Avrupa'dan Kutsal Topraklara deniz yolu ile giden ama sonrasında ülkesine Küçük Asya üzerinden dönen Burgonyalı bir casus hakkındaki ifadeleri teşkil etmektedir. Bir Haçlı seferi düzenlemek için Ortadoğu'daki siyasi ve askeri vaziyete dair 1432-1433 yıllarında Burgonya Dükü Philippe le Bon tarafından gözlem yapmakla vazifelendirilmiş Fransız casus Bertrandon de la Broquiere'in seyahatnamesini inceleyen Eyice, yazarın istihbarat toplamakla görevlendirildiği için bilhassa kara yolculuğunu tercih ettiğini ileri sürmektedir.²² Semavi Eyice'nin tanıttığı bu eser, Ortaçağ şartlarında Küçük Asya üzerinden karadan yapılan seyahatlere sadece biz tarihçilerin değil, Küçük Asya'da bir yabancıyla karşılaşan dönem insanların da şüpheli davranabildiğini ortaya koymaktadır. Öyle ki Bertrandon de la Broquiere dönüş yolunda

²⁰ Bugün "misafir" anlamına gelen bu eski kelime, çağdaş Rusçada isim halindeyken eski anlamını yitirmişse de sıfat halindeyken metnin aslındaki anlamını karşıladığı örnekler vardır. Örneğin: Gostiny Dvor (Tüccar Avlusu). Bkz. İ. İ. Sreznevskiy, *Materiali dlya slovary drevne-russkago yazıka po pismennim pamyatnikam A-K Tom 1.* (Sankt-Peterburg: Tipografiya imperatorskoy akademii nauk, 1893), 569-570.

²¹ XVI. asırda Korkunç İvan döneminde Doğu Kiliselerine elçi olarak gönderilen tüccarlar da gost unvanıyla anılmaktadırlar. Bkz. O.A. Belobrova, "Hojdeniye na vostok gostya Vasiliya Poznyakova s tovarişi." *Biblioteka literatury Drevney Rusi RAN İRLİ Tom 10*, edited by Lihaçev D. S. Dimitriyev L. A. Alekseyev A.A. Ponırko N. V. (Sankt-Peterburg: Nauka, 2000), 48-50, 569.

²² Semavi Eyice, "Bertrandon de la Broquiere ve Seyahatnamesi (1432-1433)", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* Cild VI/1-2, 87.

Kütahya'da bir kervansaraydayken, sonradan Müslüman olup Türk hizmetine girmiş bir Avrupalının dikkatini çekmiş ve onun deniz yolu varken niçin karadan ilerlediği yoksa casus mu olduğu şeklindeki sorularının muhatabı olmak durumunda kalmıştır. Seyyah ise bir hacı olduğu, deniz yolunda Venedikliler ile Cenevizler arasındaki savaş sebebiyle karadan ilerlediği yalanına başvurur.²³ Dolayısıyla emsal teşkil etmesi itibariyle Vasiliy'nin yaptığı seyahatin de karadan icra edilmiş olması, bu Rus seyyahın III. İvan tarafından benzer bir şekilde vazifelenirilmiş olduğu lehinedir. Fakat Vasiliy'nin seyahatnamesi, Bertrandon'un kine göre çok daha dışarıdan gözlemler barındırırken, tecrübe edilmiş herhangi bir güvenlik probleminden de bahsetmemektedir. Bu durum, Vasiliy'nin tek başına değil bir heyetle hareket etmesi ve istihbarat toplamanın, taşıdıkları emanetin Kahire'ye ulaştırılmasından sonra, ikincil dereceden bir önemi haiz olmasıyla alakalıdır.

Bu seyahatname vesilesiyle yaptığımız araştırma, Moskova Devleti'nin XV. asrın ilk yarısında Batı ile, ikinci yarısında Doğulu Hristiyan cemaatler ve Memluk Sultanlığı ile ilişkiler tesis edilmesi suretiyle dış dünya ile bağlantıların canlandırılması hususunda bir atılım içerisinde olduğunu gözler önüne sererken, III. İvan dönemine denk gelen bu süreçte, yararlı kimselerin de daha yeni oluşmaya başlayan prikaz daireleri sisteminde²⁴, yani bürokrasi kadrolarında hızla yükselerek önemli makamları işgal ettiklerini göstermektedir. Rus ortaçağ yazı kültürünün en önemli eserlerinden biri olan "Üç Denizin Ötesine Seyahat'in" III. İvan'ın en nüfuzlu dyaklarından²⁵ biri olan Vasiliy Mamırev

²³ Semavi Eyice, "Bertrandon de la Broquiere ve Seyahatnamesi (1432-1433)", 101.

²⁴ III. İvan döneminde ortaya çıkıp, Büyük Petro'nun idari reformları sonrasında yeniden teşkilatlandırılmalarıyla "Kollegiya sisteme" dönüşene dek varlığını sürdüren prikaz sistemi, Moskova Rusyası devlet teşkilatının idare mekanizmasını ifade etmek için kullanılır. Tasfiyelerine dek sayıları 140'ı bulan prikaz dairelerinde dyaklar ve dyak yamakları en temelde kaçılara işlerini ifa ederlerken, boyarlardan seçilen amirlerine zaman zaman çeşitli devlet meseleleriyle alakalı raporlar sunmakla da vazifelenirilebilmekteydiler. III. İvan dönemindeki prikaz sistemi, sadece 7 daireden oluşmaktayken günümüz bakanlıklar sisteminden ziyade bir saray sekretaryasını andırmaktadır.

²⁵ Dyaklık, Orta çağ Rusyası'nda ilk bürokrat sınıfını temsil eden bir müessesedir. XII. asrın son çeyreğinde, Kiev Rusyası'nın feodal nizama geçmesi ile doğrudan alakalı olarak ortaya çıkan dyaklar, XV. asrın ortalarına dek büyük oranda, Moskova ve diğer bölge knezlerinin tebaasında bulunan okuryazar fakat bağımlı yani hür olmayan (холод) kimselerden seçilmekte, knezlerin mülklerini idare etmekle vazifelenirilmekteydiler. Ortaya çıktığı dönem itibariyle bu kimseler, en başta kilise teşkilatlarında bulunan yahut kilise etkinliklerinin müdavimi olan kimselerden seçilmekte idi. Dyaklar, yazım benzerliği sebebiyle, kilise hiyerarşisinde papazın alt derecesinde yer alan diyakonlar ile karıştırılmamalıdır. Pek tabii ki bu benzerlik, XV. asr öncesinde dyakların kilise teşkilatlarında yetişmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Diyakonlar, kilise teşkilatlarında cemaat ile rahip yahut piskopos arasındaki ilişkiyi düzenlerken, dyaklar da knez ile tebaası arasındaki ilişkilerde aracı bir rol üstlenmişlerdir. Yani, Rus feodalları, kilisenin alt düzey teşkilatını kendi seküler düzenlerine kopya etmişlerdir. Ancak III. İvan döneminde, merkezileşmenin etkisiyle artık dyaklar, devlet evrakının hazırlanmasında ve imzalanmasında boyarların yerini almışlardır. Bkz. İ. A. Kirpichnikov, "Dyačeskiy apparat velikogo knyazstva Ryazanskogo", *Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki* 25/184 (2020): 115. III. İvan döneminde dyakların önemli bir kısmı dvoryan ailelerden gelmekteydi. Çağdaş bir çalışmada III. İvan idaresinde çalışan 61 dyaktan ancak 28'inin hangi sosyal katmandan çıktıkları tespit edilebilmiş, 23'ünün dvoryan ailelerinden geldiği, 2'sine ise dyaklığın babalarından kalma olduğu ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla, dyakların ruhban sınıfına mensup oldukları yahut ruhbanlar arasından seçildiklerine dair bir teamül söz konusu değildir. Bkz. A.Y. Savosicev, "Dyaki i podyačie XIV-XVI vekov: proishojdeniye i sotsialnye svyazi", (Dissertatsiya, Orlovskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2015), 131. Yine bu dönemde, dyakların bir alt derecesi olarak "dyak yamaklarının (ekil halde Rusçası: подьячий)" ortaya çıktığı görülür. Dyak yamağı olarak çevirmeyi uygun bulduğumuz podyačilere ise yeterliliklerini kanıtladıklarından sonra terfi edene dek dyakların yanlarında evrak üretimi, bürokratik teamüller, mesleki gereklilikler (Tapu işlerine bakacaksa geometri, elçilik işlerine bakacaksa yabancı dil eğitimi gibi) üzerine belirli bir süre eğitim vermeye başlanmıştır. Dyak yamağı olacak kişi evvela ücretsiz bir staja tabii tutulduktan sonra oldukça düşük bir maaş ile bir dyağın yanında yetiştirilmek üzere meslek hayatına girmektedir. Prikaz sisteminde dahil olan dyak yamaklarının görev alanları büyük bir oranda Moskova olmasına rağmen, Moskova dışarısındaki bölgelerin dvoryan ailelerinin çocuklarından da bu kadrolara girenler vardır. Bu durum kaçınılmaz olarak, dyak yamaklarının kilise-manastır teşkilatlarıyla yakın ilişkiler içerisinde olmalarına yol

sayesinde günümüze dek ulaşması, dış dünyaya dair bilgi kaynaklarının yüksek bürokrasi tarafından kullanıldığı ve muteber kabul edildiği ve ayrıca mezkur dyakın seyahate ve seyahatnamelere hususi bir ilgisi olduğuna işaret eder.

Seyahatnameyi bütün haliyle 1884'te ilk kez neşreden Arhimandrit Leonid, çalışmasının giriş kısmında seyahat güzergahı ve Kudüs'e dair oldukça yalın anlatım dolayısıyla, yazarın ruhban sınıfına mensup olmadığına işaret ederken, yazarın dil özelliklerine vurgu yaparak Oka boyundaki bir şehirden gelme olabileceğini ifade eder.²⁶ 1974'te V. A. Kuçkin ve G. V. Popov, Vasiliy Mamırev'in 1471'de başlayan dyaklık kariyerinin yine aynı yıl organize edilen Novgorod Seferi'ndeki yararlılıklarıyla alakasız olamayacağını iddia ederlerken, sefer sonrasında mühim iktisadi evraklarda imza sahibi olması sebebiyle hazine dairesinin başına getirildiğini, yakın ilişkide bulunduğu tüccarlardan Afanasiy Nikitin'in not defterini, seyahate ve yabancı ülkelere merakından ötürü alarak yayına hazırladığını ifade etmektedirler.²⁷ 1984'te ilk kez N. İ. Prokofyev, seyahatname yazarının, III. İvan'ın Elçilik Dairesine atadığını ileri sürdüğü dyaklardan Vasiliy Mamırev olabileceğine işaret eder fakat bu iddiasına bir kaynak göstermez.²⁸ 1987'de Y. S. Lurye, N. İ. Prokofyev'in Vasiliy Mamırev'i, kardeşi olduğunu ifade ettiği Danil Mamırev ile karıştırdığını, Vasiliy'nin hiçbir zaman elçilik dairesinde çalışmadığını, imzasının bulunduğu devlet evrakına göre hazine dairesi ve diğer iç işleriyle ilgilendiğini iddia eder. Danil Mamırev'in elçilik dairesinde çalıştığı iddiasını ise İtalyan şehirlerine gönderilmiş olmasıyla açıklar.²⁹ Fakat S. A. Belokurov, elçilik dairesinin tarihini tetkik ettiği çalışmasında bu kurumun ancak 1549 yılı itibarıyla ortaya çıktığını, bu tarihe kadarki dönemde dışişleriyle alakalı meselelerin hazine dairesi çalışanları tarafından idare edildiğini kaynaklarıyla izah eder.³⁰ 2006'da A. G. Melnik de Danil Mamırev'in dyaklık kariyerini tetkik ettiği çalışmasında S. A. Belokurov'un ifadelerini doğrular. Doğru bir terminoloji kullanan A. G. Melnik, Danil Mamırev'in elçilik ve müzakere işlerini ikame eden hazine dairesi dyakı olduğunu ve kariyerindeki yükselişin amcası Vasiliy Mamırev'in yaşlandığı bir devre denk geldiğini, İtalyan şehirlerindeki görevinden döndükten sonra da keşiş hayatına çekilen amcasının yerini doldurduğunu ortaya koyar.³¹ 2008'de yayınlanan M. A. Şibaev'in araştırması, sıraladığımız literatür ile birlikte değerlendirildiğinde Vasiliy Mamırev'in kariyerindeki boşlukları doldurmamıza imkan sağlamaktadır. Vasiliy Mamırev'in, henüz dyak yamağı iken hazırlanmasında görev aldığı kitapları kronolojik

açmıştır. Bu kurumlarda barınma ihtiyaçlarını karşılarlarken el yazması eserlerin hazırlanması ve kopya edilmesi süreçlerine katkı sunmuşlar ve böylece de kendileri için belirli bir düzeyde ek gelir elde etme fırsatı bulmuşlardır. Örneğin, Vasiliy Mamırev dyak yamağı iken Aziz Sergius'un Teslis Manastırı'nda bulunmuş ve el yazması eserlerin hazırlanmasında aktif olarak çalışmıştır. Bkz. M.A. Şibayev, "Dyak Vasiliy Mamırev - moskovskiy knijnik vtoroy polovini XV veka" *Rossiyskoye dvoryanstvo (XII-Naçalo XX veka): aktualniye problemi istoričeskogo issledovaniya*. (Sankt-Peterburg: Novaya Alternativnaya Poligrafiya, 2008), 15-17; C.B. Veselovskiy, *Dyaki i podyaçie XV-XVII vv.*, (Moskva: Nauka, 1975), 316.

²⁶ Arhimandrit Leonid, "Hojiyeniye gostya Vasiliya 1465 g.- 1466 goda" *Pravoslavniy Palestinskiy Sbornik* 2/3 (1884): I-III.

²⁷ V.A. Kuçkin, G.V. Popov, "Gosudarev Dyak Vasiliy Mamırev i litsevaya kniga Prorokov 1489 goda" *Drevnerusskoye iskusstvo Rukopisnaya Kniga*, edited by V. N. Lazarev, O. İ. Podobedova, S. O. Şmidt (Moskva, 1974), 112-115.

²⁸ N.İ. Prokofyev, *Kniga hojeniy Zapiski russkih puteşestvennikov*, 418.

²⁹ Y.S. Lurye, "O mirovozzrenii Afanasiya Nikitina", *Polata Knigopisnaya* Vol.16 (1987): 98-99.

³⁰ C.A. Belokurov, *O Posolskom prikaze* (Moskva, 1906), 20.

³¹ A.G. Mel'nik, "Moskovskiy velikoknyajeskiy dyak Danilo Mamırev", *Drevnyaya Rus' Voprosi Medievistiki* 2/24 (2006): 69.

olarak sıralayan M. A. Şibayev'in araştırması, metnini çevirdiğimiz seyahatin gerçekleştirildiği tarih aralığında mezkur dyak yamağının herhangi bir görev almadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca hazırlanmasında görev aldığı kitapların Kremlin tarafından sipariş edildiklerini ve bu ilişkinin III. İvan ile Vasiliy Mamırev arasında yakınlaşmaya vesile olarak, bu sonuncusunun hazine dairesine dyak olarak atanmasında büyük bir pay sahibi olduğunu ifade etmektedir.³² Fakat M. A. Şibayev, her ne kadar Vasiliy Mamırev'in çeşitli elçilik delegasyonları ve arabuluculuk işlerinde görev aldığını ifade etse de çevirdiğimiz seyahatnameye herhangi bir atıfta bulunmazken, seyahate denk gelen tarih aralığında da mezkur dyak yamağının niçin herhangi bir kitap hazırlama görevi almadığını sorgulamamaktadır. Vasiliy Mamırev'in Rusya'da herhangi bir görev almadığı bir buçuk yıllık tarih aralığı, notlarını çevirdiğimiz seyahatin icra edilebilmesi için gereken süre ile tam bir uyum içerisinde. Bu tetkiklere göre, seyahatte adı geçen Vasiliy ile III. İvan'ın en nüfuzlu dyakı Vasiliy Mamırev'in aynı kişi olmaları gerektir. Bu tahlilin sağlanmasını yapabileceğimiz en güvenilir yöntem ise seyahatin el yazması ile Vasiliy Mamırev'in el yazısını karşılaştırmak olabilirdi. Zira Şibaev, çalışmasında Mamırev'in daha dyaklığı öncesinde dönemine göre daha estetik, kendine has hususiyetleri olan ve elinden geçen evrakta istisnaya yer vermeyen bir el yazması olduğunu ifade eder.³³ Fakat "Tüccar Vasiliy'nin Küçük Asya, Mısır ve Filistin Seyahati'nin" el yazmasının akıbeti bilinmemektedir. Asıl metin olarak aldığımız Ortodoks Filistin Mecmuası'ndaki Arhimandrit Leonid'nin 1884'teki neşri ise el yazmanın XVI. asırda kopya edilen bir nüshasını esas almaktadır.³⁴

Sonuç

Biz, Doğu Kiliselerinin tarihi ile meşgul olmamakla beraber, bir süredir Moskova Devleti'nin teşkilatlanma ve dış dünya ile ilişkileri üzerine yaptığımız çalışmalar dolayısıyla Türk-Rus resmi ilişkilerinin öncesine tekabül eden ve Türk tarih yazıcılığında henüz kapsamlı bir şekilde tetkik edilmemiş bu süreci araştırmacıların dikkatine sunmayı amaçladık. Ekinde kaynak mahiyetinde bir seyahatname çevirisi sunduğumuz, Moskova Devleti'nin XV. asırda dışa açılım sürecini değerlendirdiğimiz bu araştırma, ancak 1497'de resmen başlayan Osmanlı-Rusya ikili ilişkilerinin öncesinde Moskova'nın, Memluk Sultanlığı ve Doğu Kiliseleri ile iletişim kurduğunu göstermesinin yanında, III. İvan ve ardıllarının kullandıkları istihbarat ağı ve yöntemini de ortaya koymaktadır. Araştırma neticesinde 1453 sonrası Doğu Kiliselerinin içerisinde buldukları vaziyetin, Rus Kilisesini otosefalliğe; Moskova Devleti'ni ise Doğu kiliselerini himaye eden bir "doğuculuğa" sevk ettiği, böylelikle de Rusya'nın XV. asırdaki dışa açılım programında tayin edici mühim bir etki yarattığı görülmüştür. İhtimaller göz önünde bulundurulduğunda 1464'te Kudüs-Moskova-Kahire üçgeninde gerçekleşen bağlantının Rus Kilisesinin otosefalliğini meşrulaştıran bir mahiyete sahip olduğu, bunun ise Rus Kilisesi ve Moskova Devleti'nin "sadaka vermek" adı altında Kudüs Kilisesinin borçlarını üstlenmesi suretiyle gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yaptığımız tetkik, seyahatname yazarının, 1455-1471 yılları arasında dyak yamaklığı yapan Vasiliy

³² M.A. Şibayev, "Dyak Vasiliy Mamırev – moskovskiy knijnik vtoroy polovini XV veka", 16-18.

³³ M.A. Şibayev, "Dyak Vasiliy Mamırev – moskovskiy knijnik vtoroy polovini XV veka", 17-18.

³⁴ Arhimandrit Leonid. "Hojseniye gostya Vasiliya 1465 g.-1466 goda", III.

Mamirev olduğunu göstermektedir. Dyak yamakları imza yetkileri olmayan ve hazırlamakla görevli oldukları evrakta da adları anılmayan alt kademe bürokratlar olmaları sebebiyle, bu esnada Vasiliy Mamirev'in hangi dyakin yamağı olduğu tespit edilememektedir. Lakin bu seyahatin en iyi ihtimalle 22,75 kg ağırlığında bir altın ziyeti taşıdığını ve Vasiliy Mamirev'in de dyak olarak Hazine Dairesine atandığını göz önünde bulundurduğumuzda buradaki dyakin da Hazine Dairesinden gelme olduğu teslim edilebilir. Mamirev'in bu misyonda yer alması ve Moskova'ya bir hacı olarak dönmesi, meslek hayatında gözlemlenen hızlı yükselişin kaynaklarından birini teşkil ederken, XV. asrın son çeyreğinde Moskova Rusyası'nın siyasi olaylarının yanında kültür ve sanat hayatında da önemli bir rol oynamasında etkili olmuştur.

Çeviri-Metin-Notlandırma

6974(1466) yılında Moskova ve Rusya Büyük Knezi İvan Vasilyeviç döneminde bir tüccarın seyahati.

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına. Ben, Tanrı'nın günahkâr kulu Vasiliy, kutsal toprakları ve şehirleri görmek arzusunda idim. Tanrıya şükürler olsun ki bu topraklara yüz sürme şansına vakıf oldum. (Orada) Azizlerimize ve Efendimiz İsa Mesih'e ettiğimiz duaların yüzü suyu hürmetine Tanrı bizi rahmetiyle haşyetsin.

Kudüs yolculuğumuz Bursa'dan başladı. Büyük bir pazarın olduğu Yenişehir'e³⁵ yolculuğumuzun ikinci günü vardık. Altıncı gün vardığımız Göynük³⁶ şehri iki tepe arasında, üzerinde safran biten kayalık bir arazidedir. Mudurnu³⁷ şehrine yedinci gün vardık. Sekizinci gün Bolu'daydık. Tosya³⁸ şehrinde pek çok Ermeni yaşar, Ortodokslar ve Türkler burada azınlıktır. Yolculuğumuzun on dördüncü günü buradaydık. Osmancık³⁹ şehri: bu şehirde farklı bir taş tahkimat inşa etmişler, bu iç surun bir de dışında yine taştan bir başka duvar var idi. İçeri şehirdeki yüksek taş duvardan dış duvarın altındaki şehre dört ok atımı; oradaki duvardan iç duvara ise beş ok atımı mesafe vardır. İçerideki şehir dışarıdakine göre yüksekçedir ve burada çok büyük olmayan bir su yolu vardır. Bu su yolunun kaynağı olan nehir ise bir dağın altından gelir, suyun rengi ala çalar, genişliği Oka'ya denktir. "Kırk şehitin" işkence gördüğü Sivas⁴⁰'tan akar gelir. Yolculuğun on sekizinci günü oraya vardık. Merzifon⁴¹ şehrinde yaşayanların neredeyse tamamı Ermenidir, Türkler ise azınlıktır. Ermenilerin piskoposları İoakim onun ustası ise Şaltaşa'dır. Buraya on dokuzuncu günde vardık.

Kavza⁴² adlı mevkiide halkın faidesine bir hamamı hayrat diye inşa etmişler, buraya bir dağdan sıcak su gelir. Bu mevkiide bir kervansaray vardır ki kim hangi dindedir diye bakılmaksızın herkesi ağırlarlar, yedirip içirirler. Bu kervansarayı Bayezid'in torunu olan

³⁵ Нишара Nişara.

³⁶ Колнокоу Kolnokou.

³⁷ Мурдоулукъ Murdouluk.

³⁸ Тоусъ Tous.

³⁹ Атманчюкъ Atmançyuk.

⁴⁰ Савастия Savastiya.

⁴¹ Мерзуван Merzuvan.

⁴² Гавза Gavza.

Mehmet Paşa Yıldırım⁴³ inşa ettirmiş.⁴⁴ Yolculuğumuzun yirminci günü oradaydık.

Amasya⁴⁵ şehri bir dağ üzerindedir ki bu dağ epey yüksektir. Bu şehirde birbiri ardına yedi mahalle vardır. Dağı ve bu yedi mahalleyi çevreleyen bir büyük duvar inşa edilmiştir. Şehrin kenarından, hemen duvarın yanından bir büyük nehir, Yeşilirmak akar. Bu nehir üzerinde dönen bir tekerlekten her bir kapıya su sağlanır. Buraya yolculuğumuzun yirmi birinci günü vardık. Yukarıdaki şehirde ise büyük bir su kuyusu vardır.

Vorgoun⁴⁶ şehri büyük dağlar arasındaki bir geçit üzerinde yer alır. Buradan, adeta buz parçalarına benzer tuz çıkarırlar. Buraya vardığımızda yolculuğumuzun yirmi ikinci günü idi. Turhal⁴⁷ şehri bir büyük kayanın yamacında yer alır, hemen altından büyük bir nehir akar. Bu nehrin üzerinde taş bir köprü vardır, köprünün altında ise iki tane büyük su değirmeni çalışır. Yirmi üçüncü gün burada idik.

Tokat⁴⁸ şehri iki kayalık dağın arasında durur. Bu şehrin pazarlarından, hamamlarından, sokaklarından ve dahi avlu önlerinden su geçer. Bu şehir Bursa'dan bile büyüktür. İçinde tek bir kilise vardır: Aziz Nikolay Kilisesi, başrahibi ise Arseniy'dir. Hristiyan nüfusu azdır. Buraya vardığımızda Bursa'dan yola çıkmalı bir ay olmuştu.

İadosua⁴⁹ şehri büyük bir dağın tepesinde yer alır, hemen ardında da bir başka büyük dağ uzanır. Çevresinde de büyük bir nehir kıvrılarak akar. Şehrin içinden de geçen bu nehir on pınara ve çok sayıda kuyuya su verir. Nehrin üzerine yedi su değirmeni dikmişlerdir. Onları bir duvar çevreler. Bu nehirden değirmenler vasıtasıyla tüm obaya su verirler. Tokat'tan bu şehre iki günde vardık.

Sivas (Сивазъ) şehri, bizim dilimizde ise Savastiy, "40 şehidin" işkence gördüğü yerdir. Bu şehrin içinde bir göl ve bir de hamam vardır ki şehitlerin işkence gördüğü yer de orasıdır. Büyük bir şehirdir. Şehrin orta yerinde büyük bir dağ yükselir. Tepesinde bir başka şehir vardır. Hemen ardında ise bir üçüncü şehir yer alır. Bu şehirde Ortodokslar ve Ermeniler yaşar, Türkler sayıca azdır. Hristiyanların kiliseleri şehir içerisinde ama surların dışarısındadır. Şehrin dışından büyük bir nehir akar, şehre üç poprişe⁵⁰ mesafededir. Bu nehrin üzerinde büyük bir köprü vardır, köprünün yüksekçe kalan

⁴³ Магнетъ Паша Изыдыромъ Баязитовъ внукъ Magnet Paşa İzdırom Bayazitov Vnuk.

⁴⁴ Vasiliy, ifade ettiği kompleks yapı ile Beyazıt Paşa'nın 1418'de Amasya şehrinin dışında bir mevkiye inşa ettirdiği imareti kastediyor olmalıdır. Bir Amasyalı olan Beyazıt Paşa, Çelebi Mehmet'in Amasya'daki sancak beyliği esnasında yakın maiyetine girip daha sonra veziriazam ve Rumeli Beylerbeyliğine dek yükselen bir devlet adamıdır. Vasiliy'nin bahsettiği hamam, Bayezıt Paşa İmareti'nin vakfiyesinde ifade olunan "Hacı Şadgeldi Hamamı" olmalıdır. Bkz. Alev Alatlı (Derleyen). *Bize Yön Veren Metinler Beylik'ten Cihan Devleti'ne (1299 - 1606)*, Cilt: 3. (İstanbul: Kapadokya Üniversitesi Yayınları, 2021), 62-63. Fakat vakfiyede bir kervansaraydan bahis olunmamaktadır. Kuvvetle muhtemel, kervansaray Vasiliy'nin dediği gibi daha geç bir tarihte Beyazıt Paşa'nın varislerince inşa edilmiş ve günümüze dek ulaşamamıştır.

⁴⁵ Амасия Amasiya.

⁴⁶ Воргоунъ. Vasiliy'nin verdiği bu yer adıyla örtüşen bir yerleşim birimine rastlanılmamıştır fakat aktardığı coğrafi hususiyetlerle örtüşen, Yeşilirmak yakınında bugün iki köy bulunmaktadır: Kızıoğlu ve Damudere.

⁴⁷ Турхаль Turhal.

⁴⁸ Тоукатъ Toukat.

⁴⁹ Иадоуса. Vasiliy'nin bahsettiği bu şehir bugünün Sivas-Yıldızeli ilçesi olmalıdır. Şehri, bölgedeki Yıldızdağ'ın adıyla anmış olabilir. Bahsettiği coğrafi şartları bölgede taşıyan tek yerleşim yeri Yıldızeli'dir, şehrin içinden bugün de aynı adla anılan bir çay akmaktadır.

⁵⁰ Eski Rusça bir ölçü türü. Poprişe'nin birim karşılığı Ortaçağlar boyunca değişkendir fakat XV. asır Moskova Rusyasında 750 kulaç olarak kabul edilmekteydi.

tarafından akan suyun rengi ala çalar zira işkenceciler kırk şehidin bedenlerini buradaki göle bırakmışlardır. Ancak insanlar buranın suyunu içerler ve hiçbir zarar görmezler bilakis şifa bulurlar. Tokat'tan bir gün mesafedeki bu şehir, son Türk şehri idi.

Sivas'tan sonra gördüğümüz ilk şehir, bir günlük at koşumu mesafede kalan Selümenov'un şehri idi ki bu şahıs, Murat'ın oğlu Türk Knezi'nin kayınpederi idi⁵¹. Bu şehir bir dağ üzerindeki düzlükte yer alır. Dağ dibinden fıskıran büyük bir nehir hemen bu şehrin yanından geçer. Şehre girmek için kapıları demirden dört ayrı geçitten geçilir. Kapıları geçince üç kat duvar, her bir geçitin başında da nöbetçiler vardı. (Buraya vardığımızda) Sivas'tan çıkmalı dört gün oldu.

Elbistan⁵² büyük bir köydür. Zengin bir su kaynağı vardır. Taştan bir su havuzunun kenarında peşi sıra uzanan dokuz büyük su değirmeni tek bir su döndürür. Buraya altıncı günde vardık. Büyük bir pazar yerinin olduğu Kumluk⁵³ adlı büyük bir köye vardığımızda ise yolculuğun yedinci günü idi.

Sivas'tan yola çıktığımızın onuncu günü Antep'e⁵⁴ vardık. Selümenovların⁵⁵ topraklarının güneyinde kalan Mısırlıların ilk şehri işte bu Antep'tir. Buraya, Kasım'ın üçünde, Aziz Akepsim, Aziz Anfil ve Aziz İosif Günü⁵⁶'nde vardık ve (bu esnada) Lide⁵⁷'de bulunan Aziz Yorgi Kilisesi'nin yeniden imar edilmesinin anısına ayın yapıyordu. Bu şehir bir düzlükte yer alır. Şehri çevreleyen toprak duvar taşlarla tahkim edilmiştir. Üç demir kapısı var. Kapıların yanlarındaki yüksekçe duvarların üzerinde nöbetçiler vardı. Ahalisi büyük bir mahalle içerisinde yaşar. Sarayları ve hamamları pek alâdır. Tüccarı bol ticaretleri pek iyidir. Duvar dibindeki hendek pek derince değildir fakat duvarda çok sayıda hisarpeçe vardır ve bu hisarpeçelerin araları gök rengiyle kaplıdır.

Halep⁵⁸ şehri pek büyüktür. Dümdüz bir ova üzerinde yer alan bu şehir üç günlük mesafeden görünür. Şehri çevreleyen duvar çok yüksektir ve dibinden tepesine dek taştan inşa edilmiştir. Her iki kapısından da giriş-çıkış yapılır. Yine, şehri çevreleyen bir hendek ve bunun üzerinde büyük bir köprü vardır. Köprü'nün öbür başında yüksek yüksek okçu kuleleri yer alır. İki demir kapısı bu kapıların üzerinde de nöbetçiler vardır. Bu köprü'nün orta yerinde dikili olan okçu kuleleri de pek sağlamdır. Şehrin duvarlarında çok sayıda bu okçu kulelerinden vardır. Bunların diplerinde bulunan hendeklere girip çıkmak için çok sayıda kapı bulunur lakin bu kulelere ancak surun iç tarafında kalan gizli yerlerden geçilerek ulaşılır. Şehrin çıkışındaki köprü de aynı şekilde, şehir duvarları ve demir kapılardan sonra, bir hendeğin üzerinde okçu kulelerinin arasından geçer. Daire biçiminde bir şehirdir. Tüm şehri çevreleyen hendek, su ile doldurulmuştur. Ziyadesiyle

⁵¹ Dulkadir Beyi Süleyman Bey'in 1454'te ölümünden sonra mücadeleye girişen oğullarından birinin, büyük ihtimal ki Şahbudak'ın kışlak olarak kullandığı bir meskenden bahsediyor olmalıdır. Bahsettiği evlilik ise Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükremine ile II. Mehmed'in 1450 yılında II. Murad'ın ikinci padişahlığı esnasında yaptıkları evliliğidir. Metindeki bu detay, Vasiliy'nin sınır bölgelerindeki siyasi ilişkileri de gözlemlediğine işaret etmektedir.

⁵² Ablустанъ Ablustan.

⁵³ Комлюгъ Komlyug

⁵⁴ Антапъ Antap

⁵⁵ Dulkadir Beyi Süleyman Bey'e nispetle, beyliği onun adıyla anıyor.

⁵⁶ Episkop Akepsim, Diyakon Anfil ve Papaz İosif'e adanan bu gün, IV. asrın son çeyreğinde Sasani İmparatorluğunda Büyük Şapur (307-379) devrinde Hristiyan öğretisinin baskılandığı bir dönemde 3 sene tutsaklığın ardından şehit edilmeleri sebebiyle Ortodoks Slav, Grek ve Ermeni Kiliselerinde anılmaktadır.

⁵⁷ Лиде Lide

⁵⁸ Халяпъ Halyap

derindir ve içerisinde pek çok sayıda balık vardır. Bu saydığımız iç şehrin çeperinde büyükçe bir dış mahalle vardır ki tüccarların çoğu burada iş görür, hamamların iyileri de yine buradadır. Bu şehre, Antep'ten yola çıktığımızın dördüncü günü, 21 Kasım sabahı, Mihaylov Günü⁵⁹'nde vardık. 26 Kasım Altın Ağızlı Yuhanna Günü⁶⁰'nde ise ayrıldık.

Selmouniy⁶¹ şehri bir dağ üzerindeki düzlükte yer alır. Her sokağının sonunda bir demir kapı, bu kapıların başında da yüksek okçu kuleleri vardır. Bir sokaktan diğerine geçiş yoktur, her birinin girişi ayrıdır. Halyap'tan buraya iki günde vardık.

Hama⁶² şehri iki dağın üzerinde durur. Esasında her birinde ikişer şehir var gibidir. Büyük Evfrant Nehri bu dağların arasından akar⁶³. Bu nehrin üzerine öyle büyük çarklar yerleştirmişlerdir ki her biri enlemesine on kulaç genişliğindedir. Bunların çektiği su, su olukları vasıtasıyla bu iki dağdaki tüm hanelere aktarılır. Şehirde pek çok Hristiyan vardır, Aziz Yorgi adlı kiliseleri Antakya Piskoposluğuna tabiidir. Tüccarı da bedesteni de çoktur. Pek güzel hamamları ve sarnıçları vardır. Buralara su tepemizden geçen su yolları ile taşınır. Çok sayıda hurma ağaçları vardır. Denizin yakınında kalan bu şehir Halep'ten üç gün çeker.

Humus⁶⁴ şehri pek büyüktür. Tüm hanelerin etrafı duvarlarla örülüdür ancak bazılarında duvar yerine, farklı ebatlarda kayalar gelişi güzel yerleştirilmiştir. Şehir büyükçe bir dağın tepesindedir. Arabı az, Hristiyanı çoktur. En büyük kiliseleri, Meryem Ana Kilisesidir. Sevastiyali kırk şehit ve Azize Varvara solunda; Aziz Semion ise sağ tarafında kalır. Şehrin bir diğer kilisesi Aziz Yorgi Kilisesi de epey büyüktür ancak görece biraz daha uzakta, şehrin öbür ucunda kalır. Aziz Şehit İulian'ın kalıntılarının olduğu lahit hemen bu kilisenin yanındadır. Aziz Yorgi'nin ejderhayı öldürüp prensesi kurtardığı şehir bu şehirdir. Sonrasında şehir halkını vaftiz ettiği o göl, ejderhanın mesken tuttuğu o mağaralar bu kilisenin pek yakınındadır. Gölün hemen kenarında bir dağ yükselir ve Akdeniz⁶⁵ de bu dağın öbür yüzüne bakar. Aziz Yorgi'nin ejderhayı öldürdüğü yerde şimdi büyük bir höyük vardır. Buraya vardığımızda Halep'ten yola çıktığımızın beşinci günüydü.

Kara⁶⁶, büyük bir yerdir. Ahalisi ve tüccarı boldur. Ancak Sarazenler ve Hristiyanlar pek azdır. Buradaki Aziz Yorgi Kilisesi pek büyüktür ve Kiev'deki Ayasofya Kilisesi'ne benzer. Altarının sağ tarafında Aziz Dimitri Solunski'nin, Aziz Sergey ve Vakh'ın ve Sevastiyali kırk şehidin ikonaları; sol tarafta ise Meryem Ana'nın, Yevstafiya Plakida'nın, Azize Sofiya ve şehit kızları Azize Vera, Azize Lyubov ve Azize Hadejda'nın ve yine şehit

⁵⁹ Doğu Slavlarında kışın başladığının ve hasat mevsiminin sona erdiğinin ifadesi olarak kutlanan bir halk bayramı. Adını, İbrahimî dinlerdeki meleklerden biri olan Mikail'den alır. Ortodoks inancında Mikail'in koruyucu baş melek olarak kabul edilmesinden kaynaklı olarak inananlar, hastalanmamak, hastalandıysa şifa bulmak ve bunların haricinde mevsim şartlarından ileri gelen problemlerden kurtulmak için dua ederler.

⁶⁰ IV. asrın 90lı yıllarında Konstantinopol Patrikliği yapan Yuhanna'nın "Altın Ağızlı" lakabı, hitabet ve vaizlikteki yeteneklerinden ileri gelir. V. asrın başlarında sürgündeyken vefat ettiği 14 Eylül, İsa Peygamber'in gerildiği çarmıhın bulunduğu güne adanmış olması sebebiyle Altın Ağızlı Yuhanna, 26 Kasım günü anılmaktadır.

⁶¹ Селмоуний. İdlib bölgesindeki Sarmin şehri olmalıdır.

⁶² Хамья Намуама.

⁶³ Vasiliy'nin bu ifadesi yanlıştır. Hama'dan Asi Nehri akar.

⁶⁴ Хоузъм Хоозм.

⁶⁵ Metinde Akdeniz'i tanımlamak için "Beloe More" ifadesi kullanılmaktadır. 15. Asır Rusçasında Karadeniz için hâlâ "Pontus Denizi" ifadesi kullanılırken Akdeniz'in Türkçe toponiminden kalke edildiği ve dönemin Rusçasında yer edinmiş olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁶ Кара Кара.

Varvara'nın, Kiprian'ın ve Uliyana'nın ikonaları yer alır. Keşişler hemen bu kilisenin yakınlarında bir yerde yaşarlar. Kara Metropoliti Makariy ve Arkadiy adında bir başka yerin metropoliti de yine burada yaşarlar. Buraya altıncı günde varmıştık.

Kara'dan Şam'a⁶⁷ yol iki gün çektii. Şam şehri pek büyüktür. Bir ovada yer alır. Bir şehir içinde üç şehir vardır. Şehrin merkezi pek büyük değildir. Duvarları on kulaç genişliğindedir. Okçu kuleleri pek sıktır. Şehrin tek bir girişi vardır. Birbiri ardına altı demir kapıdan geçilir. Hristiyanları da pek az değildir. Oniki Havari Kilisesi pek büyüktür fakat içinde pek az nesne vardır, tek bir sunağı vardır. Hristiyanlar ilahilerini bu sunağın başında okurlar. Büyük Evfrant Nehri (Çev. Barada Nehri ile karıştırıyor.) bu şehrin içinden geçer, suyu tüm hanelere, pazarlara, sokaklara ve dahi kervansaraylara ulaştırılır. Nehir, şehre tüm köyleri ve otlakları sulayarak ulaşır. Tüccarı bol, hamamları pek güzeldir. Şam'a Meryem Ana'nın Tapınağına Girişi Yortusu'nda salı günü varmıştık. Şam'dan Yakov'un Köprüsüne 3 gün çeker. Bu köprü başındaki kervansaray pek büyüktür. Kervansaray da köprü ile aynı adla anılır. Burada her bir hizmeti hayırına ederler. Köprü, pek büyük bir nehrin üzerinde durur. Bu nehir ise Pontus Denizi'nden Tiveriad Denizi'ne akar⁶⁸. Yakov, melek ile işte bu köprünün üzerinde güreşmiştir. Evi ise hemen köprüden sonra sol tarafta kalır. Köprüyü geçtikten sonra sağ tarafta kalan şehir ise Asafatov⁶⁹ şehridir. Yakov'un Köprüsü'nden, Yusuf'un biraderleri tarafından köle olarak satıldığı kuyunun olduğu yere, Yusuf'un kuyusundan da Tiveriad Denizi'ne tam bir gün çeker. Yer Nehri, Tiveriad Denizi'nden gelir daha sonra Dan ile birleşir. İşte o birleştikleri yerde Yahya, İsa'yı vaftiz etmiştir. İsa Mesih, Petrus'a giderken de işte bu Tiveriad Denizi üzerinden geçmiştir. Mesih'in beden değiştirdiği Tabor Dağı da buranın pek yakınındadır. Buradan, Yakov'un oğlu Bünyamin'in (Çev. metinde Velyamin) haziresinin olduğu yere bir buçuk gün çeker. Şam'dan Ramle⁷⁰'ye yol sekiz gün çeker, bu şehir ise Kudüs'ün sağ tarafında kalır. Rahil'in oğullarının ardından gözyaşı döktüğü Aziz Nikolay Kilisesi işte bu Ramle şehrinde. Ramle şehrinin pek yakınındaki bir diğer şehir ise Lod'dur⁷¹. Aziz Şehit Georgiy'nin aziz başının yer aldığı kilisesi buradadır. Kudretli Şemsun'un şehri Gazze⁷², Akdeniz'in kıyısında yer alır, buradaki kilise Meryem Ana Kilisesidir. Şehrin metropolitinin adı Mihail'dir. Burada Hristiyan ahali pek kalabalıktır, Kudüs Patriği'ne tabiidirler. Ramle'den Gazze'ye yol iki gün çeker.

Yol buradan sonra Mısır'a kadar kum üzerinden devam eder. Gazze'den Katye'ye⁷³ dört gün çeker. Burada hurma ağaçları pek çoktur, şehrin suyu ise Nil'den getirilmiştir. Bu şehirden Hanke'ye⁷⁴ ise iki gün çeker, buranın da tüccarı ziyadesiyle pek boldur. Hanke ile Mısır arasındaki yolun sağ tarafından Mataria adında tek bir köy vardır ki 5 poprişe boyunca uzanır. Bu köyün yakınlarında artık meyveden düşmüş bir incir ağacı vardır. Meryem Ana, yavrusu ve beraberinde Yusuf ile Kudüs'ten Mısır'a kaçarlarken karanlık

⁶⁷ Шама Şama.

⁶⁸ Vasiliy'nin bu ifadesi yanlıştır. Kastettiği, Şeria Nehridir. Tiveriad Denizi ile kastettiği ise Taberiyye Gölüdür.

⁶⁹ Асафатов.

⁷⁰ Рамле Remle-İsrail

⁷¹ Лида Lida Lod-İsrail

⁷² Казья Kazya.

⁷³ Катья Katya.

⁷⁴ Ханька Hanka.

çöktüğünde işte bu İncir ağacının ardına gizlenmişlerdir. Bu incirin dalları bugün hâlâ çiçeklenir. Meryem Ana susadığında yavrusunu kumların üzerine koyup köye gitmiş, rastladığı kadından susuzluğunu dindirmek için su istemiş. Kadın ise "(içme suyu için) bir kaynaklarının almadığını, eğer susarlarsa gidip Nil'den içtiklerini" söylemiş. Meryem Ana geri döndüğünde ise yavrusunun topuğunun altından su fışkırdığını görmüş. Susuzluğunu gidermiş ve sonrasında ise kumun içerisinde ortası çukur bir kaya bulmuş. Onun içinde yavrusunu güzelce paklamış, altındaki bezini yıkamış, (sonrasında) ise kayayı (bulduğu yere) gömmüş. O yerde daha sonra, insanların bir çeşit yağ çıkardıkları küçük küçük fidanlar filizlenmiş. Kim bu yağdan alır ise şifa bulurmuş, sadece Hristiyan milleti değil başka inançları takip eden milletler de. Hem o kaya hem de o filizler bugün hâlâ oradadırlar. İşte buradan Mısır'a yarım gün çeker. Mısır'a Milat Yortusuna bir hafta kala, aralık ayında, Aziz Şehit Sebastian gününde vardık. Nihayetinde Bursa'dan Mısır'a 100 (yüz) günde varmış olduk.

Mısır⁷⁵ şehri son derece büyüktür, içerisinde 14.000 sokak ve her bir sokağın ikişer kapısı, ikişer okçu kulesi ve mumluklarının yağını yakıp söndüren ikişer bekçisi vardır. Şehrin bazı sokaklarındaki hane sayısı 15.000'leri bulurken bazılarında da avlu sayısı 18.000'e dek çıkar. İş o ki buranın her bir sokağında ticaret âlâdır. Fakat hangi sokağın nerede olduğunu büyük insanlar haricinde bilen yoktur.

Aziz Antony Babamızın günü olan 17 Ocak'ta Mısır'dan ayrıldık. Gazze'den Kudüs'e giden yol üzerindeki İbrahim'in Evi'ne yol iki gün çektik. İbrahim, İshak, Yakup, Yusuf, İbrahim'in karısı Sara ve hanesindeki diğer herkes burada gömülüdür. Pek büyükçe bir yerdir, geleni gideni boldur zira burada ikram vardır. Her bir ülkenin milletinden başka başka dillerde konuşanlardan gelenler olduğu gibi en basitinden soylusuna Hristiyanlar da buraya gelir ve gelen her kimse nereden geldiğine, hangi dilde konuştuğuna bakılmaksızın yedirilir içirilir. İbrahim'in Evi'nde büyükçe bir kilise vardır. İlyas Peygamber'in kilisesi bu kilisedir. Burayı da ziyaret ettik ve kutsal emanetlerine yüz sürdük. Yahya Peygamber'in kutsal emanetleri ise İbrahim'in Evi'nden yarım gün çeken bir yerde, yolumuzun yakınlarında sağımızda kalıyordu. Onun emanetlerini de ziyaret ettik ve yüz sürdük. Orası ile Vifleem⁷⁶ arası 10 poprişa tutar ki bu şehir de Kudüs'e giden yola pek yakındır, yolun sağ tarafında kalır. İşte burada İsa Mesih'in doğduğu ve yetiştiği yerleri gördük. Geceleyin tepemizde yıldızlar dururken bilge kimseler buraya gelip ibadet ettiler. Kutsal bir suyu vardır, biz de içtik. Buradaki Kutlu Doğum Kilisesi de pek büyüktür, hemen solunda bir manastır vardır ki Azize Yekaterina işte burada yatar. Çar Hirodes'in katlettiği 14.000 bebeğin külleri buradaki kilisenin içerisinde muhafaza edilir. Burada pek çok keşişle beraber iki Frank prensi yaşar. Yusuf'un annesi Rakel, Vifleem'den Kudüs'e giden yol üzerinde, sola doğru beş poprişa mesafede kalan bir yerde yatar. Kabrinin olduğu yere on iki adet taş konmuş vaziyettir. Burayı da ziyaret edip, yüz sürdük. Yevfrant'ın Evi, bu kabrin sol tarafında kalmaktadır ki Çar Davut işte burada doğmuştur. Burada yaşayanların hepsi Hristiyandır ve Aziz Nikolay adında bir kiliseleri vardır. Çar Davut'un babası Yuşa bu kilesede yatar. Burayı da ziyaret edip yüz sürdükten sonra geri

⁷⁵ Египетъ Yegipet. Bu şehir ile Kahire kastedilmektedir. Vasiliy'nin bahsettiği Mataria köyü, bugün Kahire'nin bir ilçesidir.

⁷⁶ Вифлеом Vifleom

döndük. İlyas Peygamber'in 300 büyücüden kimilerini yakıp kimilerini ise hançeriyle hakladığı yerde inşa edilen İlyas Peygamber Kilisesi ise, dönüş yolumuzun üç poprişa kadar uzağındaki bir mesafede yer alır. Oraya da vardık ve dua ettik. Aziz Simeon'un sütunu yine bu yol üzerinde yer alır ki hem o sütunu hem de yanındaki kiliseyi Simeon'un kendisi inşa etmiştir. Orada da bulunduk ve dua ettik. Oradan bir poprişa kadar uzakta bir bina vardır ki Varuh'un 70 yıl uyuduğu yer işte burasıdır. İki poprişa mesafe uzaklıkta Aziz Nikolay İber (Gürcü) Manastırı yer alır. Efendimizi gerdikleri çarmihın tahtaları için kestikleri ağaç burada imiş. Dün o (kestikleri ağacın olduğu) yerde bugün bir Hristiyan kürsüsü yer almaktadır. Büyük Varvara'nın eli, bu manastırın kilisesinde bulunmaktadır. Onu da ziyaret ettik ve yüz sürdük.

İbrahim'in Evi'nden Vifleem'e oradan da Kudüs'e dek bir su gider ki bu suyu oraya İbrahim bizzat kendisi bağlamıştır. İbrahim'in Evi'nden Kudüs istikametinde giderken İsa'nın Dirilişi Kilisesi adında büyükçe bir kiliseye uğradık. Orada, hemen kapılarının karşısında duran çarmıhtan indiriliş ikonuna yüz sürdük. Bu ikonun üzerinde sekiz adet kandil gece gündüz an durmaksızın yanar durur. Oradan sonra efendimizin lahitine yöneldik, bu kilisenin solunda kalır. Efendimizin lahitine açılan kapıların önünde bir taş durur ki bu taşı bir melek lahitten kopartmıştır. Buraya da yüz sürdük. 14 adet kandil gece gündüz an durmadan yanıyordu. Efendimizin lahitinden çıktıktan sonra sol tarafa doğru ilerledik ve bir Frank kilisesine uğradık. "Misk kokuluların eşlerinin" İsa Mesih'i karşıladıkları yer işte bu kilisenin kapılarının önüne tekabül eder. Frank kilisesinin içerisine de girdik, İsa Mesih'e işkence ettikleri altar sağ tarafta kalır.

(...)

Halep'ten Bursa'ya dönerken farklı bir yol üzerinden geldik. İlk şehir Antakya⁷⁷, yedi dağın üzerinde durur, yedi duvarla örülüdür. Şehrin içerisinde bir nehir akar, bu nehrin üzerinde de büyük bir köprü inşa etmişlerdir ki pek çok taş direklerle desteklenmiştir. Köprü dört taş duvarla tahkim edilmiş, ortasına da demirden bir kapı ve büyükçe okçu kuleleri koymuşlardır ki bu kulelerde pek çok asker vardır. İç şehirde öyle konaklar vardır ki kalayla kaplı demirden yapılmış bir iskeletin üzerine taş dizerek tahkim ederler. Şehrin orta yerinde Ayasofya Kilisesi vardır, ebadı Çargrad'dakine denktir⁷⁸ fakat buradakinin ibadet edeni yoktur. Bu şehir Çargrad'ı pek andırır zira o da zamanında bir çar şehriydi fakat şimdi yitmiş bir şehirdir. Bugün Sarazenlerin idaresindedir. Hristiyanı pek azdır, Müslümanlar çoğunluktur. Pek büyük bir şehirdir. İçinde başka başka dinlere inananlar vardır. Halep'ten (buraya) yol üç gün çeker.

Bursa yoluna devam ederken karşılaştığımız, Mısır'a tâbi ilk şehir, bir Ermeni şehridir. Burada Türkmenler yaşar. Şehrin kenarından büyük bir nehir akar, nehrin üzerinde de taş bir köprü vardır. Köprü'nün her iki ucunda da kapı vardır, gümrük vergisini buradan alırlar. Bu şehre kadar yol Halep'ten 10 gün çeker.

Adana⁷⁹, büyük bir şehirdir, kenarından da kuvvetli bir nehir akar. Nehrin

⁷⁷ Антеяжъ Anteyaj.

⁷⁸ Antakya'yı Çargrad ile, Antakya'daki Azize Sofiya Kilisesi'ni ise Ayasofya ile karşılaştırması, Vasiliy'nin daha önceden yahut Bursa'ya varmadan önce İstanbul'da bulunduğunu gösterir ki ikinci durum daha olasıdır.

⁷⁹ Адонай Adonay.

üzerindeki köprüyü Ermeniler yapmıştır, bugün ise şehirde Ermeniler Türkmenlerle yaşarlar. Şehirde ayrıca Ermenilerin kilisesi vardır, metropolitleri de Ermenidir. Buraya kadar yol 6 gün çeker. Adana'dan bir günlük mesafede bir başka Ermeni şehri daha vardır burada gümrük vergisi alırlar. Bir başka Ermeni şehri olan Gülek⁸⁰ ise buradan iki günlük mesafede yüksekçe bir dağın tepesinde bulunur. Bu şehri ancak hava açık olduğunda görmek mümkündür, yok eğer bulutluysa gözle görülmez. Gülek'ten bir gün mesafede Karasam⁸¹ adında bir başka şehir bulunur ki bu da bir Ermeni şehridir. Bu şehirden Beydili⁸², Karaman topraklarına kadar (duraklamadan) gittik. Karaman topraklarında (karşımıza çıkan) ilk köy Karaisalı⁸³ idi. Karaisalı'dan Ereğli⁸⁴'ye 5 gün, Ereğli'den Konya'ya 2 gün çeker. Bizim dilimizdeki İkoniya, onların dilinde Konya diye okunur. Burada bizim bir kilisemiz vardır. Onların dilinde Platon, bizde Anfilofey diye bilinir. Burada, kilisenin giriş ve altar kapılarının arasında defnedilmiştir. Kandili bugüne dek aralıksız yanar durur. Yol İkoniya'dan Akşehir'e⁸⁵ üç gün, Akşehir'den da Türkiye topraklarına bir gün çeker.

Sınırdan sonra Karahisar⁸⁶ şehrine varmak için yol bir gün daha çeker. Bu şehir, bir vadi içerisinde yüksekçe bir kayalık tepede yer alır, pek büyüktür. Şehrin içinde ata binilmez, zira şehre girmek için evvela merdivenlerden geçilir. Georgiy Kilisesi adında bir kilise vardır burada. Karahisar'dan Kütahya⁸⁷'ya şehrine iki gün çeker. Bu şehir, bir dağın başındadır. Birbiri içerisinde üç şehir(mahalle) vardır. Orta mahallesi pek yüksektir, dış mahallesinde de büyük bir meydanı vardır. Meryem Ana ve Aziz Nikolay kiliseleri işte bu meydandadır. Kütahya'dan İnegöl'e⁸⁸ şehrine yol üç gün, oradan Bursa'ya bir gün daha çeker. Artık Bursa'ya vardığımızda ise Paskalya Bayramı'nı geçeli dört hafta oluyordu. Yaradan'a sonsuz şükürler olsun, Âmin.



Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.

⁸⁰ Коулик Koulik

⁸¹ Карасамъ Karasam

⁸² Обидие Obidiye

⁸³ Каракосса Karakossa.

⁸⁴ Араклей Arakleyi

⁸⁵ Акшар Akşar.

⁸⁶ Карасары Karasarı

⁸⁷ Котяй Kotyaу

⁸⁸ Негили Negili

3. Competing interests: The author declares no competing interests.



KAYNAKÇA

- Aktı istoricheskiye, sobranniye i izdanniyе Arheograficheskoyu Kommissiyeyu* T. 1. (1334-1598). Sankt-Peterburg: Tipografiya ekspeditsii zagotevleniya gosudarsvennih bumag, 1841.
- Alatlı, Alev. (Derleyen). 2021. *Bize Yön Veren Metinler Beylik'ten Cihan Devleti'ne (1299 – 1606)* Cilt: 3. İstanbul: Kapadokya Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Arhimandrit Leonid. "Hojyeniye gostya Vasiliya 1465 g.- 1466 goda" *Pravoslavniy Palestinskiy Sbornik* 2/3 (1884): I-III, 1-14.
- Belobrova, O. A. "Hojdeniye na vostok gostya Vasiliya Poznyakova s tovarişi." *Biblioteka literaturı Drevney Rusi RAN İRLİ* Tom 10. edited by Lihaçev D. S. Dimitriyev L. A. Alekseyev A.A. Ponırko N. V. Sankt-Peterburg: Nauka, 2000.
- Belokurov, S. A. *O Posolskom prikaze*. Moskva, 1906.
- Çernikova, T. V. "Moskovskoye gocudarstvo v yevropeyskom geopolitiçeskom prostranstve v seredine XV-naçale XVI vv." *Vestnik MGİMO-Universiteta* 4/13 (2010): 68-76.
- Eyice, Semavi "Bertrandon de la Broquiere ve Seyahatnamesi (1432-1433)" *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* Cild VI/1-2 (1975): 85-126.
- Karterev, H. "Snosheniya İerusalimskih Patriarhov c russkim pravitel'stvom s polovin'i XVI do kontsa XVIII stoletiya" *Pravoslavniy Palestinskiy Sbornik* 15/1(43) (1895): 1-5.
- Kazakova, N. A. "Zametka o Rime" *Biblioteka literaturı Drevney Rusi RAN İRLİ* Tom 6, edited by Lihaçev D. S. Dimitriyev L. A. Alekseyev A.A. Ponırko N. V. Sankt-Peterburg: Nauka, 1999.
- Kirpiçnikov, İ. A. "Dyaçeskiy apparat velikogo knyajestva Ryazanskogo" *Vestnik Tambovskogo universiteta*. Seriya: Gumanitarnye nauki. 25/184 (2020): 114-120.
- Kuçkin, V.A. Popov, G.V. "Gosudarev Dyak Vasiliy Mamırev i litsevaya kniga Prorokov 1489 goda" *Drevnerusskoye iskusstvo Rukopisnaya Kniga*, edited by Lazarev V. N., Podobedova O. İ., Şmidt S. O. Moskva, 1974.
- Lurye, Y. S. "O mirovozzrenii Afanasiya Nikitina" *Polata Knigopisnaya* Vol.16 (1987): 94-111.
- Matasova, T. A. "Skladıvananiye italyanskogo napravleniya politiki moskovskih knyazey v XV v" *Vestnik Moskovskogo Universiteta Seriya 8* № 1 (2010): 26-34.
- _____ "Drevnerusskiy perevod pervoy knigi "geografii" Pomponiya Meli: istoriçeskiy kontekst, perspektivi izdaniya i izuçeniya" *Rus', Rossiya. Srednevekov'ye i Novoye Vremya Tryet'i çteniya pamyati akademika PAN L. V. Milova*. Moskva, 2013.
- Mel'nik, A. G. "Moskovskiy velikoknyajeskiy dyak Danilo Mamırev" *Drevnyaya Rus' Voprosi Mediyevistiki* 2/24 (2006): 61-69.
-

- Özcan, A. T. *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey* T. VIII. Sankt-Peterburg, 1859.
- Prohorov, G. M. *Povest o Mityaye Rus' i Vizantiya v epohu Kulikovskoy Bitvi*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR, 1978.
- Prokofyef, N. İ. *Kniga hojeniy Zapiski russkih puteşestvennikov XI-XV vekov*. Moskva: Sovetskaya Rossiya, 1984.
- Yinanç, Refet. *Dulkadir Beyliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Savosiçev, A. Y. "Dyaki i podyaçiye XIV-XVI vekov: proishojdeniye i sotsialniye svyazi." Dissertatsiya, Orlovskiy Gosudarstvenniy Universitet, 2015.
- Sreznevskiy, İ. İ. *Materiali dlya slovarya drevne-russkago yazıka po pismennim pamyatnikam A-K Tom 1*. Sankt-Peterburg: Tipografiya imperatorskoy akademii nauk, 1893.
- Şibayev, M. A. "Dyak Vasiliy Mamirev – moskovskiy knijnik vtoroy polovini XV veka" *Rossiyskoye dvoryanstvo(XII-Naçalo XX veka): aktualniye problemi istoričeskogo issledovaniya*. Sankt-Peterburg: Novaya Alternativnaya Poligrafiya, 2008.
- Veselovskiy, S. B. *Dyaki i podyaçiye XV-XVII vv*. Moskva: Nauka, 1975.

